

УДК 378.6:33:338.48-52-051

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Романа Михайлишин

*Педагогічний коледж Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Туган-Барановського, 7, 79005 Львів, Україна*

Розглянуто психолого-педагогічні аспекти організації самостійної пізнавальної діяльності студентів; виокремлено види її організації; простежено роль викладача. Зосереджено увагу на організації пізнавальної діяльності студентів у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: самостійність, самостійна робота, генератор ідей, методологія, пізнавальна діяльність, професійна самореалізація, кредитно-модульна технологія, парадигма.

Постановка проблеми. Для досягнення цілей сучасного суспільства необхідний спеціаліст, спроможний оперативно приймати нешаблонні рішення, діяти самостійно, творчо.

Методологія організації самостійної та індивідуальної роботи за кредитно-модульною технологією передбачає переорієнтацію із лекційно-інформативної на індивідуально-диференційовану, особистісноорієнтовану форму навчання та на організацію самоосвіти студента. За таких умов викладач має стати каталізатором навчання, генератором ідей, забезпечити професійну самореалізацію особистості й формування її кваліфікаційного рівня. У сучасних умовах самостійність стає професійно необхідною рисою особистості. Зважаючи на це, підготовка майбутніх спеціалістів у вищому навчальному закладі має орієнтуватися на формування у студентів цієї риси, а не лише на репродуктивну виконавську діяльність з оволодіння певною сумою знань і вмінь.

Актуальність проблеми. Уміння самостійно і творчо працювати – один з головних критеріїв, які характеризують готовність фахівця до професійної діяльності. Підготувати майбутнього вчителя до практичної діяльності повинні відповідна система організації навчального процесу та його забезпечення, склад викладачів, рівень взаємин у системі викладач–студент, бажання й стимули студента в навчанні. Самостійна і творча робота студентів – складова всього навчального процесу та його забезпечення, активна,

пріоритетна форма навчання, яке здійснюється під педагогічним керівництвом викладачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники по-різному трактують сутність самостійної роботи студентів. Високо оцінюючи роль самостійної роботи в процесі навчання, Я. А. Коменський зазначав: "...Альфою та омегою нашої дидактики нехай буде пошук і відкриття способу, за яким би учителі менше навчали, а учні більше б училися" [2].

П. І. Підкасистий розглядає самостійну роботу як "засіб організації виконання учнями визначеної пізнавальної діяльності". Такий підхід дає можливість поділити самостійну роботу студентів на аудиторну та позааудиторну.

У педагогіці проблеми організації самостійної роботи студентів досліджували багато провідних вчених (Г. Н. Алова, Ю. К. Бабанський, В. В. Давидов, М. А. Данилова, Б. П. Йосіпов, В. І. Загвязинський, Г. В. Кудрявцева, Н. В. Кузьміна, І. Я. Лернер, А. М. Матюшкін, Н. Д. Нікандров, П. І. Підкасистий, М. М. Скаткін, Н. Ф. Тализіна, Г. І. Щукіна). Психологічні аспекти її висвітлено в працях Б. Г. Ананьєва, Д. І. Богоявленського, Л. С. Виготського, І. Я. Гальперіна, І. А. Менчинської, С. Л. Рубінштейна та інших.

Формулювання мети статті. Ставили за мету розглянути поняття "самостійність", з'ясувати психолого-педагогічні аспекти організації самостійної роботи студентів, види самостійної роботи, простежити роль викладача в організації самостійної пізнавальної діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу. Самостійна та індивідуальна робота студентів – форми навчального процесу у ВНЗ, що є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових занять.

Студенти повинні не тільки засвоїти відповідну навчальну програму, а й набути навиків самостійної роботи.

Самостійність у здобутті знань передбачає оволодіння складними вміннями і навичками: усвідомлювати зміст та мету роботи, організувати власну самоосвіту, по-новому підходити до вирішуваних питань. А також охоплює пізнавальну і розумову активність, самостійність, здатність до творчості.

Згідно з новою освітньою парадигмою, незалежно від спеціалізації та характеру роботи, будь-який фахівець повинен мати фундаментальні знання та професійні вміння й навички діяльності свого профілю, досвід творчої та дослідницької діяльності вирішення нових проблем, досвід соціально-оцінної діяльності. Зазначимо, що досвіду дослідницької діяльності вирішення нових проблем і соціально-оцінної діяльності студент набуває саме в процесі самостійної роботи.

Самостійна робота студентів регламентується Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України, затвердженим наказом Міністерства освіти України від 2 червня 1993 року № 161, передбачено, що навчальний час, відведений для самостійної роботи студентів, визначається робочим навчальним планом і повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу студента, відведеного для вивчення конкретної дисципліни.

Мета самостійної роботи студентів:

- розвиток творчих здібностей та активізація розумової діяльності студентів;
- формування у студентів потреби безперервного самостійного поповнення знань;
- здобуття студентом глибокої системи знань як ознаки міцності знань;
- самостійна робота студентів як результат морально-вольових зусиль.

Завдання самостійної роботи студентів у вищому навчальному закладі – навчити студентів творчо і самостійно працювати, планувати особисту стратегію навчання, раціонально організовувати свій час, працювати з комп'ютером, опрацьовувати літературні джерела, виконувати дослідницьку роботу, аналізувати та інтерпретувати результати наукових досліджень тощо.

Доцільно виділити два види самостійності: змістовну та організаційну.

Змістовну самостійність розглядають як здатність людини самостійно приймати на певному рівні правильні рішення. Організаційна самостійність виражається у вмінні людини організовувати свою самостійну роботу в реалізації прийнятого рішення.

Основаючись на рівнях засвоєння творчого досвіду (впізнавання, відтворення, застосування, творчість), можна виділити чотири рівні змістовної самостійності: виконавча самостійність; самостійність у типових ситуаціях; самостійність у нетипових ситуаціях; творча самостійність.

Самостійність є необхідною умовою ефективності будь-якої діяльності: навчальної, виробничої, громадської, розумової, пізнавальної та ін. Вираження самостійності особистості – вчинки, дії, висловлювання, оцінка особистості стосовно як тих, хто її оточує, так і самої себе. Самостійність – це не риса волі або характеру, здібностей або мислення, а більш складна, інтегративна особистісна риса. Самостійність співвідноситься із самореалізацією особистості, з її активністю щодо внутрішнього спонукання, без зовнішнього примушення, з відносною незалежністю. Вищому рівневі розвитку самостійності властиві продуктивний творчий характер діяльності, нестереотипність рішень, вчинків, дій особистості.

Самостійність не є вродженою властивістю людини. Ця риса розвивається у процесі життєдіяльності. Рівень розвитку самостійності

залежить від умов, у яких розвивається особистість, характеру її стосунків з довкіллям.

Самостійне мотивування і обґрунтування дій, здатність вбачати об'єктивну підставу власних вчинків і приймати адекватні рішення, складати програму дій виробляється внаслідок досвіду особистості, критичного оцінення зовнішніх впливів і власних можливостей.

Важливим і домінуючим компонентом самостійності є прийняття рішення. Саме з ним пов'язані смислоутворювальні мотиви поведінки та діяльності особистості. У ньому насамперед здійснюється її потреба в самореалізації. Здатність приймати рішення ґрунтується на розумінні вміння порівнювати, аналізувати, синтезувати та узагальнювати, класифікувати, планувати, робити умовиводи, організовувати свою діяльність.

Для ефективного прийняття самостійних рішень людина повинна мати досить великий обсяг інформації, але “згорнутої”, “узагальненої”, “стислої” за принципом системності.

Самостійність неможлива без наявності власних думок, оцінок, суджень. Упевненість особистості в істинності знань, правильності своєї позиції веде до готовності її доказово захищати, обстоювати в дискусійних і конфліктних ситуаціях.

Вищий, творчий рівень розвитку самостійності полягає в потребі постійно ставити перед собою нові цілі та завдання, спрямовані на вихід за межі заданого, на пошук і відкриття нових закономірностей та способів розв'язання.

Постановка наступних цілей і завдань на підставі адекватної самооцінки зробленого сприяє розвитку позитивного емоційного ставлення до самостійної діяльності та рішення, формує потребу в них.

Навчати студентів стратегії і тактиці самостійного прийняття рішення можна за допомогою проблемного навчання, навчальних дискусій, розв'язання практичних задач проблемного характеру, аналізу конкретних ситуацій.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що організацію самостійної роботи вивчають за різними напрямками:

- планування і фізичні затрати на самостійну роботу;
- впровадження таких організаційних форм і методів, які активізують самостійну роботу;
- організація самостійної роботи з окремих дисциплін;
- організація самостійної роботи з метою виявлення закономірностей її здійснення;
- організація самостійної роботи залежно від індивідуальних особливостей тих, хто навчається.

Досліджуючи сутність самостійної роботи студентів, можна простежити, що науковці, прагнучи до комплексного розв'язання проблеми її організації і виділяючи різні аспекти, важливе місце відводять індивідуально-орієнтованому підході до студентів. Учені єдині в погляді на те, що самостійна робота базується на педагогічних і психологічних закономірностях, детермінує змістом, методами організації навчання, індивідуально-типологічними відмінностями студентів. Саме такий підхід до неї забезпечує комплексний вплив на засвоєння кожним студентом наукових понять, способів, дій, на формування певних особистісних характеристик.

Самостійна робота студентів починається з визначення навчальних завдань. Для студента саме пізнавальне завдання є зовнішньою причиною, що спонукає до дії. У процесі самостійної роботи він, спираючись на здобуті знання, оволодіває новими знаннями, вміннями, навичками. Тільки на основі системи пізнавальних завдань, які детерміновані дидактичною метою, можлива організація самостійної роботи студентів без безпосередньої участі викладача, але під його контролем. Такий підхід дає змогу реалізувати опосередковане управління пізнавальною діяльністю, індивідуалізувати темп навчання, а за певної структури пізнавальних завдань – і шлях студента до дидактичної мети.

Одна з головних вимог до системи пізнавальних завдань – поступове збільшення їх складності.

У процесі організації самостійної роботи студентів на основі постановки навчальних завдань можна використати два способи:

перший – давати завдання однакової складності, надаючи різні види допомоги залежно від індивідуальних особливостей студентів;

другий – давати завдання різних рівнів складності відповідно до типологічних відмінностей.

Розробляючи систему навчальних завдань різних рівнів складності, треба брати до уваги принцип професійної спрямованості навчання, який забезпечує професійну мотивацію навчальної діяльності.

На думку вчених-педагогів, продуктивність самостійної роботи студентів визначається позитивним емоційним ставленням до навчальної діяльності. Саме організація самостійної роботи в різних типологічних студентських групах передбачає індивідуально-орієнтований підхід. Для слабовстигаючих потрібно створювати спеціальні ситуації успіху шляхом добору таких завдань, які вони зможуть виконати, й активного заохочення. Сильним важливо забезпечити можливість отримувати радість від подолання особливих труднощів під час розв'язання завдань підвищеної складності. Тобто досягається відповідність рівня складності навчального завдання і можливостей тієї чи іншої типологічної групи.

Крім того, ефективність самостійної роботи залежить від частоти і глибини контролю. Про частоту контролю зазначає Н. Ф. Тализіна [4, с. 95], яка довела, що він не може здійснюватися неперервно; контролю підлягають результати кожної операції, дії.

Діяльність викладача в організації самостійної роботи студентів на основі індивідуально-орієнтованого підходу має охоплювати такі напрями:

- розробка системи нових завдань з предмета різних рівнів складності;
- індивідуалізація навчальних завдань для виділення типологічних груп;
- зміна рівнів складності навчальних завдань для студентів різних типологічних груп для того, щоб ступінь самостійності у процесі їх виконання постійно зростає;
- створення позитивного емоційного тла заняття;
- співвіднесення оптимальних поєднань фронтальної, групової та індивідуальної форм роботи відповідно до специфічних відмінностей кожної типологічної групи;
- надання викладачем консультативно дозованої допомоги залежно від типологічних особливостей студентів і рівня складності навчального завдання;
- регулювання частоти і глибини контролю за продуктивністю виконання самостійної роботи залежно від типологічних особливостей студентів.

Перехід до модульної побудови змісту навчання передбачає інтеграцію різних видів і форм навчання, які підпорядковуються загальній темі навчального предмета. Для кожного змістового модуля формують набір довідкових та ілюстративних матеріалів, які студент одержує перед початком вивчення. Також додають список рекомендованої літератури. Кожен студент у процесі засвоєння матеріалу переходить від одного змістового модуля до іншого і проходить етапи поточного контролю.

У процесі модульного навчання гнучке управління навчальними діями позитивно впливає на формування вмінь і навичок самостійної роботи студентів. Відбувається інтенсивне формування як змістовної, так і організаційної самостійності. Велике значення для підвищення рівня самостійності під час модульного навчання має також високий рівень систематизації знань і вмінь, проблемне викладання навчального матеріалу, а також акцент на формуванні методів діяльності. Модульне навчання є ефективним засобом, що забезпечує плідну самостійну навчально-творчу діяльність студентів.

Подання навчального матеріалу з будь-якої дисципліни сукупністю модулів зумовлено необхідністю розкладання будь-якої складної інформації на модулі (порції), усередині яких матеріал має завершений логічний зв'язок.

Ця вимога пов'язана з особливостями механізму функціонування короткотривалої пам'яті людини. Засвоєння навчального матеріалу здійснюється студентами самостійно у процесі поетапної переробки інформації з наступним її закріпленням у довготривалій пам'яті шляхом кількаразового повторення.

Виконуючи самостійну роботу за модулем, студенти спочатку повинні з'ясувати дидактичну основу навчального матеріалу (визначити цілі, завдання), вивчити основні формулювання, терміни і поняття. Після цього потрібно опанувати методичну складову досягнення цілей навчання. Студенти самостійно обирають відповідні методи, досягаючи відповідного рівня сформованості творчого досвіду. На цьому шляху вони індивідуально виконують функцію самоконтролю, а в підсумку тестують свої знання, вміння та навички перед викладачем, отримуючи відповідний рейтинг за бальною оцінкою.

Самостійна робота студента – це самостійна діяльність-учіння студента, яку науково-педагогічний працівник планує разом зі студентом, яку студент виконує самостійно під методичним керівництвом і контролем науково-педагогічного працівника.

Під час вивчення навчальної дисципліни виокремлюють такі види самостійного учіння студента: слухання лекцій, участь у семінарських заняттях, виконання практичних і лабораторних робіт; конспектування, складання планів, тез, тем лекцій та виконання практичних і лабораторних робіт студентами заочної форми навчання; підготовка рефератів, доповідей, оглядів, звітів курсових, випускних робіт, проектів; підготовка до модульного контролю та іспитів; робота з літературою та ін.

Кожен із зазначених видів потребує від студентів наполегливої самостійної праці. Насамперед потрібно, щоб кожен студент у процесі навчання дотримувався гігієни розумової праці. Тому їм треба розкрити механізми розумової праці, причини виникнення втоми, шляхи підвищення працездатності, а також режиму харчування, організації відпочинку та ін.

Студентам першого курсу потрібно адаптуватися до самостійної навчальної роботи. Студенти-першокурсники повинні пристосуватися до умов життя і діяльності у вищому навчальному закладі. Для цього необхідна цілеспрямована педагогічна допомога науково-педагогічних працівників. Це насамперед уважне ставлення до студента, який відчуває психологічний дискомфорт, незручність, ніяковість, невпевненість.

Навчальні труднощі зумовлені новими формами і методами учіння, особливостями організації самостійної роботи, контролю за нею з боку науково-педагогічних працівників.

Науково-педагогічні працівники повинні:

- ознайомити студентів із психолого-педагогічними особливостями організації навчання у вищій школі;
- допомогти в оволодінні методами і прийомами навчальної роботи;
- дотримуватися спеціальної методики читання лекцій для студентів-першокурсників у перші два-три місяці, поступово збільшуючи структуру і темп;
- навчити студентів прийомів слухати лекцію, записувати її зміст, методики підготовки до семінарських, практичних і лабораторних занять;
- чітко дозувати завдання на кожне заняття;
- толерантно здійснювати контроль й оцінювання самостійної роботи та ін.

Зміст самостійної роботи студента над конкретною дисципліною визначається навчальною програмою дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та рекомендаціями викладача.

Самостійна робота студента забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної навчальної дисципліни: підручники, навчальні та методичні посібники, конспекти лекцій, інструкції роботи з комп'ютерними програмами, практикуми тощо. Методичні матеріали для самостійної роботи студентів повинні передбачати можливість проведення самоконтролю з боку студента. Для самостійної роботи рекомендується відповідна навчальна, наукова та періодична література.

Самостійна робота студента над засвоєнням навчального матеріалу з конкретної дисципліни може виконуватися у бібліотеці навчального закладу, бібліотеках міста, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах, лабораторіях, а також в домашніх умовах. У деяких випадках ця робота проводиться відповідно до заздалегідь складеного графіка, що гарантує можливість індивідуального доступу студента до потрібних дидактичних засобів. З графіком студенти ознайомлюються на початку поточного семестру.

Під час організації самостійної роботи студентів передбачається можливість отримання необхідної консультації або допомоги з боку фахівця.

Плануючи самостійну роботу студентів, треба пам'ятати, що для самостійного опрацювання можна виносити як окремі питання лекцій, так і цілі теми. Найпоширенішими у вищих навчальних закладах є три види самостійної роботи:

- самостійна робота відтворювального характеру, у процесі якої студент використовує набуті знання;
- самостійна робота пізнавально-пошукового характеру, у процесі якої студент набуває нових знань;

- самостійна робота творчого характеру, у процесі якої студент створює дещо нове, оригінальне (курсове та дипломне проектування).

Висновки. Самостійна пізнавальна діяльність студентів є однією з актуальних проблем сучасної педагогічної науки та практики. Це зумовлено вирішенням практичних завдань, що поставлені перед вищою школою щодо підготовки висококваліфікованих, всебічно розвинених фахівців до майбутньої самостійної діяльності в сучасних умовах.

Самостійність виявляється у результатах діяльності, у характері ставлення до довкілля і в спрямованості поведінки.

Самостійна робота сприяє поглибленню та розширенню знань, формуванню інтересу до пізнавальної діяльності, розвитку пізнавальних здібностей.

Самостійна робота поєднує відтворювальні й творчі процеси в діяльності студента. Оволодіння уміннями і навичками самостійної роботи є необхідною умовою для якісного засвоєння навчальної програми й успішної професійної діяльності.

-
1. *Кнодель Л. В.* Педагогіка вищої школи: Посіб. для магістрів. – К.: Вид. Паливода А. В., 2008. – С. 76–78.
 2. *Нагаєв В. М.* Методика викладання у вищій школі: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – С. 102–105.
 3. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І.Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; За ред. З. Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – С.155 – 165.
 4. *Талызина Н. Ф.* Технология обучения и место в педагогической теории // Современная высшая школа. – 1977. – № 1. – С. 95.
 5. *Шайдур І.* Психолого-педагогічні аспекти організації самостійної роботи студентів // Рідна школа. – 2000. – № 3. – С. 54–55.

ORGANIZING THE SELF-SUFFICIENT COGNITIVE ACTIVITY OF HIGHER SCHOOL STUDENTS

Romana Mykhailyshyn

*Pedagogical College of Ivan Franko National University of L'viv
Tuhan-Baranovsky Str., 7, UA – 79005 L'viv, Ukraine*

The author considers the psychological and pedagogical aspects of organizing students' self-sufficient cognitive activity; outlines its types; examines the role of higher school teacher. She lays a focus on organizing the cognitive activity of students in higher educational institution.

Key words: self-sufficiency, self-sufficient work, generator of ideas, methodology, cognitive activity, professional self-realization, credit-module technology, paradigm.

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Романа Михайлишин

*Педагогический колледж Львовского национального университета
имени Ивана Франко
ул. Тугана-Барановского 7, 79005 Львов, Украина*

Рассмотрены психолого-педагогические аспекты организации самостоятельной познавательной деятельности студентов; выделены виды ее организации; прослежена роль преподавателя. Сосредоточено внимание на организации познавательной деятельности студентов в вузе.

Ключевые слова: самостоятельность, самостоятельная работа, генератор идей, методология, познавательная деятельность, профессиональная самореализация, кредитно-модульная технология, парадигма.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2011

Прийнята до друку 10.03.2011